

„A jövő tudományát segíti..”

1.

A Tiszatáj örvendetes módon teljes számot szentel Bálint Sándor emlékének. Ezzel mintegy születésnap megemlékezésül/ajándéknak (1904. augusztus 1.) a hátramaradott családtagoknak, barátoknak, tisztelőknak, tiszta fényű reflektorba állítja e nagy tudós és férfiú alakját. Bizony nem mindig vetítettek rá ilyen tiszta sugárzással fényt a korunk diktálta éberség túlbuzgó bakterei, lámpahordozói. Rosszul tartott pilácsaik sötét, netán komor árnyakba vonták e minden szempontból makulátlan jellemű embernek ábrázatját. Aztán lassan tompultak az árnyak és elötünedeztek a fények, miután érvényesülhetett a vallásos emberek bőre alá is látni kezdő, sui generis etikai értékeire-tartására érzékenyebbé váló hivatali szellem-belátás. Ezzel egyidejűleg zöld jelzést kaptak vallásos témájú művei is: nagy jelentőségű könyvek kerülhettek asztalunkra. Sokszor olyan összegező s egy hosszú életen át értelt alapkutatói művek, amelyek nélkül sem a jelenben sem a jövőben nem léphet előbbre a vallásos népelet kutatója. Gondolok itt elsősorban a *Karácsony, húsvét, pünkösd* és az *Ünnepi kalendárium I., II.* hatalmas ismeretanyagot-tudást tároló kötetekre. Ezek ma már agyonforgatott kézikönyvekként szolgálnak nemcsak a népi vallásosságot vizsgálók gyakorlatában, hanem mindenki használatában, aki munkája során kapcsolatba kerül a magyar (népi) hitélettel, az egyházi és paraszti kultúrával, mi több ezeknek különböző szakmai-művészeti ágazatba vonható megjelenítésével: irodalom, művelődéstörténet, képzőművészet, zene, ének stb. Sokféle szakmabéli és sokféle tevékenységet folytató honpolgár kerül mindezzel kapcsolatba, és igényelné is e műveket, amelyek már régen nem kaphatók a közhaszn s a magyar népi kultúra kárára. Legalább ilyen mértékben szolgálnak a közös hasznót a meg nem írt művek is, amelyeknek tervét hosszasan hurcolta magával csöndesebb életszakaszra, nyugodtabb munkálkodásra várva. Ennek is eljött az ideje, s mégsem hozta meg a kívánt alkotó csöndet. Közben ugyanis a hírnév szárnyára vette és kirakatba helyezte. Mindezzel erőn felül megterhelte.

Előadások, konferenciák, tanácskozások, szakmai protokoll igényelte szereplések sora zökkenetesen egyre sűrűbben az egyenletes munkatempóból. Utolsó találkozásaink alkalmával többször is hallottam mondogatni, hogy túl sok van rajta és ez már neki nem jó. „Hajtott vagyok, nagyon hajtott” — ismételtette, majd megadóan hozzátette: „majd csak mögsegít a Jóisten”. A hurcolt tervek nagy lélegzetű művek lettek volna: a magyar búcsújárás története, a hétszentség folklórja, Szeged barokk kori műveltsége, a Szegedi szótár újfenti kiadása. Ezek azok, amelyekről nekem a legtöbbit beszélt s beszélt utoljára tragikusan hirtelen halála előtt három héttel egy szép emlékű, sok gondolatot görgető vacsora közben volt menyénél a budai vároldal egyik ritka szép kilátású lakásában. Ki-kinéztünk az ablakon, és elpihent tekintetünk az előttünk fekvő síkságon, a rásimuló világváros szaggatott vonulatán, a történelmi Rákos és a még történelmibb Duna közötti ezeréves Pest kissé krúdys látványán. Mindez és minden olyan ígézetesnek tűnt a kései napugarak felhők törte fényében. Azt hittük, hogy a Világügyelő Öregnap minket akar gyö-

nyörködtetni s jelképként kínálja e látványt nehéz évek borúja utáni derű ígéretének. Ma már tudom, hogy e csillámos fényjáték mennyire délibábos, milyen félrevezető volt. Mindkettőnk számára. Ma már úgy tetszik, hogy nyugalom utáni vágyainkat vetítettük ki az opálos tájra, melyen tekintetünk a gödöllői—máriabesnyői erdőig szaladhatott végig. Igen, Máriabesnyőig, a főváros régi kegyhelyéig, amelynek a budai Makkos Máriával együtt búcsújáró könyvében Bálint Sándor nagy fejezetet akart szentelni. Bizony, azon a varázslatos vacsorán joggal vélhette, hogy szeretettel ápoltság felesége halála után bőven lesz ideje a tudománnyal és csak a tudománnyal foglalkoznia. Remélte, hogy Isten megadja neki a 80. születésnapot. Apró jelzésektől eltekintve jó egészségnak örvendett. Maga elé tűzte ezt a nyolcvanadikát, amelyet már 1979-ben, a szegedi alsóvárosi búcsún megünnepeelt 75. születésnapon még távoli, de tisztán föltetsző kilométerekőnek érzékelt az idő országútján. Úgy vélte ekkor a messziről is eljött barátok és a közletről összesereglett szegediek között, hogy 1984. augusztus elején, Havi Boldogasszony ünnepén, éppen úgy zengenek majd a harangok a Tisza ölelte Alsóváros fölött, mint zengettek a 75. fordulón. Véletlen szerencsének, ám jó jelnek tekintette, hogy születésnapja és a búcsú napja 1979-ben egybeesett, mivel az évben így alakult a vásárnaphoz köthető híres Mária-ünnep ideje. Ezen a meleg hangulatú ebéden, majd aztán a nap fáradalmi elmúltával csöndes beszélgetésben töltött estén sok minden került elő e hosszú élet múltjából. Egymásnak adták a szót a barátok, az emlékezők; közben ő is átvette a beszéd fonálát, s mikszáthi nyugalommal gombolyítgatta azt. Csillogó szemmel — amelyhez valamelyest „Bakos”/Bacchus is hozzájárult, nemcsak az őt körülvevő szeretet — emlegette, hogy jó sorsa milyen jeles napok rendjébe helyezte születését, amikor augusztus első napján látta meg a napvilágot idős szülők nagyon várt kései gyerekeként.

Szavait akkor, szerencsére, magnóra vettem, mint ahogy sok szép szót rögzítettem azon a két napon. Most valamennyit fölidézek belőlük. Két okból teszem. Részint, hogy saját magát szólaltassam meg, s biztosítsam személyes jelenlétét is egy ilyen róla emlékező kötetben. Másrészt, hogy láthassam ezt az önmaga rajzolta képet, amely bár halvány esetkezeléssel, mégis jellemző tónussal érzékelteti az egyéniség döntő jegyeit s a mögöttes meghatározókat.

„Ezök, ezök a napok nekem a legnagyobb ünnepeim közé tartoznak — kezdte esti beszélgetésünk során a 75 év előtti eseményekre való emlékezést Bálint Sándor. — Augusztus elsején, Vasas Szent Pétör napján születtem. Talán nem véletlen, úgy elgondolkoztam rajta, hogy Vasas Szent Pétör napja Szögednek egyik fogadalmi ünnepe vót kétszáz esztendőn körösztil. Vasas Szent Pétör az egyik pestisjárványnak a befejezésit jelönti: 1738-ba' ezön a napon szünt meg a pestisjárvány, tehát több halottja a pestisnek nem vót, és ezért a szögediek ezt fogadalmi napnak tekintötték. Az a rész, amelyik mostan a Rókus, az teljesen pusztaság vót, és oda építettek egy kápolnát, tudniüllik ott vót azoknak a pestises halottaknak a temetője. S ennek a temetőnek a közepibe építették a kápolnát. És aztán utána kezdött a kápolna körül egy új városrész kialakulni. Most hogyha megnézzük a rókusai templomnak a homlokzatát, akkor azt látjuk, hogy ott van a kapubejárat fölött Vasas Szent Pétör, tartja a láncot, és azután mellette van Szent Rókus, a betegőknek egyik védőszentje is.

Na, most menjünk tovább egy nappal.

Augusztus másodikán van a Porciunkula ünnepe. A franciskánizmusnak,

a ferences rendnek egyik legnagyobb ünnepe; csodálatos költészetöt hozott létre a szeráfi szentnek a tisztelete, a közvetlen anyanyelvi imádság, éneklés. Sokat gondolkoztam rajta, hogy nem véletlen, hogy éppen ezt a Porciunkulát értem meg a második napon.

Akkor a harmadik nap az Szent István vértanú átvitele, ez valami olyan hitvalló magatartásra ösztönözne.

Augusztus negyedike Szent Domonkos napja, az olvasó ünnepe, megint a népi jámborságnak egyik legfőbb eszköze és ugyanakkor Havi Boldogaszvonyának vigiliája, amit most ünneplünk.

Augusztus ötödikén — akkor péntöki napra esött —, akko' ünnepelték a csököt. A keresztelő lakomára mondják itt a szögediek, hogy: csök. Főzték a nagy bogrács paprikást, az atyafiság, vagy harminc-negyven személy, összegyűlekedött ottan.

Augusztus hatodikán, Urunk színeváltozása napján körösztoltek meg, egy vak ferencrendi barát, bizonyos Rábai Máté. Hát szóval, mondom, ezek olyan, a megilletődésnek és az elgondolkozásnak napjai számomra” — fejezte be ezen verőfényes napok sorjáztatását Bálint Sándor.

2.

Számomra is mindig a megilletődésnek és elgondolkozásnak napjai, ha úgy hozza feladatom-igényem, hogy róla írjak. Mint most. Tettem már több alkalommal, s ahogy látom, teszem még ezután is. Talán nem is könnyen teszem, mert sokszor úgy érzem, hogy kiírtam magamból mindazt, amit vele kapcsolatban mondani tudtam. Recenziók, tanulmányok, visszaemlékezések, rádió-előadások során értékeltem szakmai-tudósi szerepét, óhatatlanul rátérve mindig a háttérben szerényen meghúzódó emberre is. Nem udvarias túlzásból, hanem a tények ismeretében ékítettem föl őt ékes jegyekkel. Ezek a jegyek máig is érvényesek, mert igazak; nem talmi szódíszítményeknek szántam azokat. Az idő nem fakított rajtuk, hanem forgatván az éveket, csiszolta fényüket. Élesek, akárcsak a múlt képei, élményei. Jóllehet, hogy hét éve elragadta tőlünk az értelmetlen halál, alakja nem ködösödik el bennünk, legalább úgy él, mintha karnyújtásnyira lenne, betoppanván hozzánk szép rózsacsokraival. Ezekkel köszönte meg, ha írtam-szóltam róla valahol. Az ennyi jóságot, szeretetet árasztó ember képét nem szűrkiheti el az idő. Ellenkezőleg. Egyre haszonelvűbb, ridegebb világunkban értékelhetjük csak igazán, mit jelent csöndes nyájassága, derűje, mindent elfogadó nyugalma, türelmes szeretete. Bálint Sándor nemcsak a kátéban tanulta meg, hogy mi a krisztusi szeretet. Szelíd, nem látványos példák során észlelte, miképpen lehet azt érvényesíteni az élet vitelében, az emberi kapcsolatokban. Ő élte ezt a kétezer éves adakozó szeretetet, mindennapjait meghatározó törvényként élte. Ugyanúgy, mint a másik nagy keresztény törvényt, a belenyugvás, elfogadás erényét, a *fiat voluntas tua* — igéjét. Vállalta a bármi történésre való belső főhajtás, sokszor igen nagy erőt kívánó gesztusát. Egy életen át vállalta, mert e magatartás a legnehezebb időkben is a sajátja maradt, s hatott, mint a valamiképpen mindig kialakuló jövő spirituális tartalékja. Talán ennek a magát megadva elfogadásnak köszönhette, hogy az ellenkezést, ellenállást ki nem fejtő lélek érzékeny iránytűnek bizonyult, és viszonylag gyorsan érzékelte a követendő irányt. Ez a „merre” rendszerint a révállapot volt, a *beatus ille*... horatiusi idill befelé nézése-nyugalma-alkotó munkája. Ilyen állapotoknak köszönhette nagy

művei megírását, szellemi időállóságát, önmaga túlélését, ezzel sok-sok nemzedék életében való jelenlétét. Vagyis a jövőben szunnyadó mindenkori jelenének szolgálatát. A „... *procul negotiis*” Tisza-lapályi csöndje ezt a nagyívű szolgálatot hozta meg. (Jó tanulság az ilyen: jól követhető miképpen enged föl a kezdeti hideg, sőt dermesztő csönd a papírt, agyi izzást követelő témák hatására, s hogyan alakul át lassan éltető-érlelő készletessé, fölszabaduló energiák hordozójává...)

Az ilyen és ezekhez hasonló időszakok kiegészülve a halál pillanatáig tartó folyamatos munkálkodással, nagy és messzire mutató eredményeket hoztak. Megadták a bő öt évtizedes kutatás tematikai egységeibe való tagolását, majd ezek summázatát. A két nagy témakör a szülőföld és a szakrális néphagyomány, a vallásos népelet vizsgálata, kezdetektől vállalt feladata volt. Egyértelműen mutatja ezt a szakmai kibontakozását és érdeklődési körét jelző Péter László-féle alapos bibliográfia. Sőt megmutatja a pálya változó ritmusát, az *engedd meg-szorítsd* meg élethelyzetek teremtette megtorpanásokat, majd nekilendüléseket. Minden értékelésnél hübb képet ad egy ilyen „szakmai életút”, azaz a művek jegyzéke. Ezen mintegy 350 írás-cikk, tanulmány, könyv szerepel s ebből vagy 200 a népi hitélettel foglalkozó írás. Az így megvont életút végén megjelenik e sokarculatú homo literatus alakja, kirajzolódik emberitudoási portréja. Bálint Sándor emberi arculatán az alsóvárosi „napsugaras” közösség ferences lenyomatú vallásossága és e plebejus vallásosság feszes kultikus gyakorlata, kötött erkölcsi rendje határozta meg a legfeltűnőbb alapjegyeket: a mély hitet, a szelíd derűt, a létformáló munkát, a hasznos élet igényét. Szellemi arculatának, a tudósnak, vonásait meg a középkori népi katolicizmus főleg orális hagyományait éltető ferences eszmeiség és a tanító rendek közvetítette írásbeli kultúra véste ki, ahogy írtam róla néhány éve. Táj és környezet szinte együttható készletésére vált Bálint Sándor a vallásos néphagyomány és a vele foglalkozó tudományág, saját megjelölése szerint, a szakrális néprajz művelőjévé. E sokféle módon nevezhető spirituális örökséget (népi-laikus katolicizmus, népi-paraszti jámborság, népi vallásosság, profán kereszténység stb...) mind történeti, mind jelen formáiban értékelte, szem előtt tartva a tudományközi és vallásközi kapcsolatait is.

Nálunk, Magyarországon Bálint Sándor volt az egyike, aki elindította a vallási néprajz nagyon is fiatal tudományágának ápolását, s hűen kitarva mellette, európai szintre fejlesztette föl azt. E tudományág bizonyos kezdeti és még a múlt századba nyúló kísérletek után a század harmincas éveitől kezdett megerősödni egy szintű viszonylag fiatal tudománynak a XVIII. századtól számba vett néprajznak/folklórnak igen zsenge hajtásaként. E megerősödés nem elszigetelt magyar jelenségként ment zsebbe, hanem majdnem egyidejűleg az európai kibontakozással. A kezdeti szakaszt jellemző jeles próbálkozások még nem a szigorúan vett vallási néprajz körébe estek — erős kivétel Bod Péter 1761-es *Szent Heortokrates (Ünnepek és szentek rövid históriája)* című alapműve —, de érintették azt, mivel a néphit-hiedelem világhoz kötődtek. Mindezek ugyanis a nép életét múltjában, jelenében meghatározó hagyományos kultúra megnyilvánulási formái voltak, s csak a kutatás fejlődése magával hozta szemléletváltás tagolta e szellemi tartományt különböző részegységekre. Többé-kevésbé az egyes kutatók művelte tudományág érintettségének megfelelően tagolta. Más szóval ugyanazt az összefüggő, bár többarcú szellemi örökséget másként látja a történész (eszme-művészet-művelődés-irodalom történész), másként a szociológus, a kultúranropológus, az etnológus, a pszi-

chológus, megint másként a teológus, az egyház-vallás történész, nem beszélve a néprajzosról. Bizony a század elején „vallásos néprajz” megjelöléssel előbátorlatalkodó stúdium néhány évtized alatt jelentős tudományág lett; napjainkra meg Európa-szerte különböző kutatási területről érkező tudósok eredményeivel, hatalmas vizsgálódási anyaggal bizonyítja jelentőségét. Míg ez írást készítettem, átnéztem évek során fölgyűlt jegyzeteimet, s a kezdetektől fogva kiírtam a miniket érdeklő adatokat: szerzőket, műveket, mind a hazai, mind a nemzetközi mezőnyből. Listáztam azokat, akik a mindenkori jelen állapottával, mintegy a leíró néprajz igényével foglalkoztak. Általában a pozitivista adatgyűjtés-anyagközlés volt az első szakaszra jellemző, az egyidejűleg alapvető elméleti-módszertani kérdések tisztázásával. Majd listáztam azokat, az inkább eszme-szellem történeti érdeklődésű kutatókat, akik a történeti népi valóságossággal/vallási jelenségekkel foglalkoztak. Ügyszintén sorra vettem azon folkloristákat, akik a népi hit-hiedelem világgal, majd azokat is, akik a vallásos népköltészet/közköltészet jelen és múltbéli gyakorlatával, műfajaival tarsolyukban haladtak előre e nagy európai „társasjáték”-ban, munkában. Bizony hosszú lajstrom állt össze pusztán csak a számomra legfontosabbakból. Így aztán nem tudván, hogy kit részesítsek előnyben, kit emeljek ki e háromoldalnyi „legfontosabbak”-ból, eltekintek a részletes s inkább már tudománytörténeti értékű szemrevételezéstől. Hiszen a néphitnek, a népi vallásos életnek, vallási folklórnak, újabban finomkodva „religiosus folklór”-nak is nevezik, egyéniségeit látjuk magunk előtt. Összefolyó-egymásbaolvadó tevékenységük aligha engedi meg, hogy mereven elkülönítsük kutatási területüket, azt a nagy szellemi szférát, amely annyi kutatási ágazatot érint, és éppen ezért művelőitől az egymást kiegészítő, egymást segítő magatartást kívánja meg, így biztosítva a teljeség igényét.

Bálint Sándor, sajtószerűs módon, ezt a teljességet egyszemélyben jelenítette meg. Tevékenysége alapján egyformán tekinthetjük őt irodalmárnak, művelődés-szellem-vallás-egyház történésznek, nyelvésznek, tárgyi és szellemi néprajzosnak, bizonyos témáival ipartörténésznek is. Nem áll egyedül e megjelenési formában. Nagy elődei és nagy kortársai hozzá hasonlóan szinte enciklopédikus tudást mondhattak magukénak. Elég, ha csak néhányra utalok e polihistor-tudósok közül, akiknek csapatába sorolhatjuk őt is. Időrendben haladva a magyar Ipolyi Arnold vagy Munkácsi Bernát, a német W. Mannhardt, az orosz A. N. Veszeloovszkij, az olasz G. Pitre, az angol G. J. Frazer, a finn J. V. Mansikka, a dán F. Ohrt, a francia A. van Gennep, a német A. Spamer, az ugyancsak olasz P. Toschi. Ez utóbbi talán éppen kutatásaink-témánk azonossága folytán nagyon közel áll hozzám, és kereső bizonytalanságaimban Veszeloovszkijjal és Mansikkával annyiszor mutatott irányt. Tudom megkérdőjelezhető, hogy miért hozom egy tető alá Frazert Toschival az antropológus-etnológust, az irodalomtörténész-folkloristával. Egyrészt az említett polihistori tudás jogán, mely rokonítható a Bálint Sándor-i sokarcúság tényével, másrészt meg, hogy hangsúlyozzam a fönt mondottakat, hogy milyen összetett, mennyiféle tudományt érintő nagy szellemi félteke a népi hit és a vallásos néphagyomány világa akár történeti, akár jelenbéli formáit, tartalmait tekintjük is. Bálint Sándor szétágazó érdeklődési körének és fölkészültségének megfelelően, egymagában élte ezt a sokféleséget. Rá is kényszerült, hisz föllépése a vallásos néprajz alapozó korszakához kötődött, amikor is jobbára csak magára számíthatott, akárcsak a svájci D. E. Müller, a német J. Weigert és főleg G. Schreiber vagy akár a holland J. Schrijnen. Ez időben a kutatási terület tu-

dományközi jellege még nem domborodott ki annyira, amely később nyilvánvalóvá válva fölkeltette az érintett tudományok művelői érdeklődését s eredményezte főleg az utolsó 20 év interdiszciplináris — tudományközi — összefogását, valójában ezzel a kölcsönös segítséget.

3.

Az új tudományág, a vallási néprajz, kezdetben a harmincas évek nekilendülő korszakában nálunk is, mint Nyugaton, a kísérletezés, az útkeresés állapotát mutatja, s az elméleti kérdések tisztázásával kíván alapozni, közben latolgatva a hogyan tovább módozatait, szem előtt tartva bizonyos kutatási problémákat is. Bálint Sándornak ez időszakra — melyben társa Karsai Géza és Schwartz Elemér — több írása utal az 1934—1937 közötti évekből. Első jelentős műve a *Népünk ünnepei* (1938) már konkrét feladat végzéséről vall: egy meghatározott kutatási terület a „szakrális kultusz” liturgikus és paraliturgikus (egyházi eredetű feszes és népi eredetű oldottabb) összetevőit vizsgálja. Ez első összefoglalást több évtized lankadatlan kutatásával a *Karácsony, húsvét, pünkösd* (1973 és az *Ünnepi kalendárium* I., II. (1977) kötetekben jelentős alapkutatási művé terebélyesíti ki. Ugyancsak a korszakra jellemző érdeklődés sodrába kerülve többször foglalkozik a búcsújárás s a hazai kegyhelyek kérdésével. Mondanivalóját az 1944-es *Boldogasszony vendégségében* című kismonográfiájában tömöríti, történeti vizsatekintéssel adva meg 21 magyarországi Mária-kegyhely leírását. A búcsújáró magyar nép vallásos élményét-érzésvilágát a prototípussá emelt parasztköltő-búcsúvezető-előénekes, a jászladányi Orosz Istvánon keresztül jeleníti meg, kiadván e nagy tehetségű „szent ember” önéletírását (1942). Ehhez fűzött tanulmánya ethnopszichikai remeklés. Több mint tanulmány: költészet. Történeti távlatokba helyezett, a középkori énekmondók-rapszódosok koráig tágítható jellem- és lélekrajz. Bálint Sándor az ugyancsak 1944-ben megjelent *Sacra Hungaria* című kötetében több fontos tanulmányt közöl hármas bontásban „a magyar vallásos népélet köréből”. E hármas bontás a magyar katolikus múlt, táj és nép gondolati egységeit köti egy művön belül szép egésszé.

Ezután a történelmi eseményeknek megfelelően beállt a csönd. Péter László jegyzéke jól tükrözi ezt a megtorpanást. 1944 és 1973 között csak kisebb cikkek, rövidebb írások jelennek meg lapokban, folyóiratokban. Kivételesen az 1971-i Tápé-monográfiában vállalt fejezete. 1973-ban törlik meg a jég a már idézett *Karácsony, húsvét, pünkösd* (alcíme: *A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*) és 1977-ben az *Ünnepi kalendárium* két kötetével (alcíme: *A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*).

Jelentős népi vallási hagyományanyagot közöl még *A szegedi nemzet* című háromkötetes nagy monográfiájában. (Alcíme: *A szegedi nagytáj népélete*.) A harmadik kötet már halála után jelent meg. Témája az emberi élet hagyományvilága, főleg a népszokások és a népi költés elemzése. Magát a népszokásokról szóló részt is, könnyebb áttekintés végett, három felé bontja: a családi élet, a jeles napok és a vallási élet hagyományvilágára. Jóllehet ez utóbbi részegységnek lenne csak témája a paraszti hitvilág és a kötődő vallási megnyilatkozások, formák bemutatása, a másik két rész anyagában is bőven találunk vallási és hitbéli vonatkozásokat. Ez érthető is, mivel ezek, ahogy ő is írja: „egymásba fonódó szellemi egészet alkotnak”. E háromkötetes Szeged-monográ-

fiát megjelenése idején egyszemélyes Magyarság Néprajzának neveztem, lévén a szegedi nagytájnak és népének mindenre kiterjedő hű képe, amelyet a szülőföld iránti szeretet rajzoltatott meg olyan gondosan-alaposan. Szerencsés város Szeged, Bálint Sándor számára az *Urbs*, a *Város*, hogy ennyi mindent megtudhat múlt- és jelenbéli önmagáról és a történeti kirajzások alakította homokországi közösségeiről, legyenek azok akár tanyai szétszórtságban, akár szervezett — községi — település formájában.

Bálint Sándornak ezután már csak két műve lát napvilágot, amelyben a népi hitélettel foglalkozik. A *hagyomány szolgálatában* című (1981) tanulmánygyűjteményét még ő válogatta, de már kézbe nem vehette. A *Szeged-Alsóváros*, alcíme: *Templom és társadalom* (1983), a szülővárosrész történeti-szociográfiai-vallási rajzát adja, ahogy adja ezt történeti mélységében az egész városét a *Szeged reneszánsz kori műveltsége* című gyönyörű könyvében (1975).

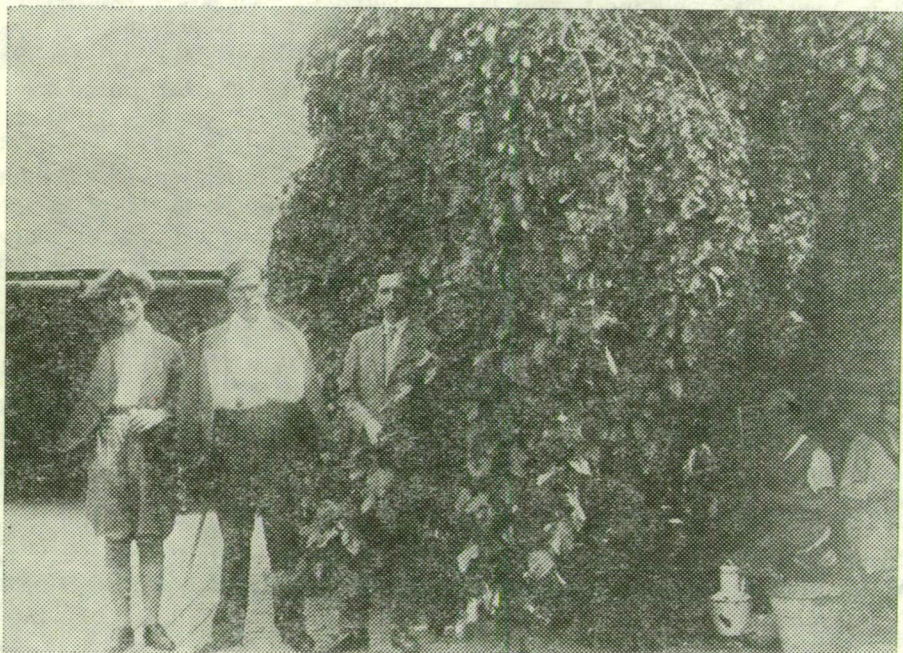
Ha életútjában nincs annyi buktató-kitérő és kényszerpihenő, minden biztonnyal említett terveit is megvalósíthatta volna, s hasznos kötetekként tartanánk azokat kezünkben. Mindezek hiányában sem tekinthetjük életművét befejezetlennek, hanem egy nagyon is gazdag, sokrétű pálya termékének. Egy olyan tudós eredményének, akit egész életében a szolgálat vágya vezetett, ahogy erre nagyon is tudatosan utal a még általa sajtó alá rendezett könyve, *A hagyomány szolgálatában*. Szolgált a családot; tette alázattal. Szolgált a szülőhely társadalmát; egy életen át hűséggel. Szolgált a nép nagy közösségét; ebben látta élete értelmét, minden „örömmel vállalt iparkodásnak gyümölcsét”.

Jómagam Bálint Sándor vallási néprajzi tevékenységét az elmúlt évtizedben többször is méltattam. Úgy vélem megállapításaim máig is érvényesek. Szíves engedelmeükkel ezért is idézem most önmagam, mert aligha tudnám jobban megfogalmazni most, mint azon években könyvei gondozása, együttműködő barátság, „paraszti humanizmusa” élményével és fényében: „...Kutatásai nyomán a magyar népi vallásosság olyan szellemi örökséget, önmagáért való idearendszert jelenít meg, mely az eurázsiai kultúrába tartozó ember hit- és hiedelemvilágát, vallási fejlődését is kivetíti. A népi vallásosság korszerű történeti vizsgálatához tartozik a kötődő lelkiség és tudatvilág elemzése és a vallás paraszttársadalmi szerepének vizsgálata...” (Vigilia 1981/5: 292.) Majd egy más helyen: „...A vallásos néphagyományban végzett Bálint Sándor-i kutatás (...) mind a magyar, mind a nemzetközi folklorisztika kiemelkedő értéke: európai művelődéstörténetbe ágyazott nagy szintézise. Segítségével megismerhetjük a magyar népi katolicizmus liturgikus és paraliturgikus összetevőit, egyházi indíttatású és ősi képzeteket tükröző mozzanatait. Mindennek alapos ismerete azért nyer különös jelentőséget ma, mert a vallás, illetőleg a népi vallásosság új szemléletű történeti-fejlődésbeli vizsgálata nem nélkülözheti a kapcsolódó lelkiség és tudatszféra elemzését, és ami talán a legfontosabb, a vallásos magatartásnak-érzésnek a paraszti rétegeknél betöltött szerepét. Bálint Sándor műve nélkül nehezen vállalkozhatnánk a vallásos néphagyománykör modern szemléletű értelmezésére, és nehezen érthetnének meg olyan vallási tudathoz kapcsolódó megnyilatkozásokat, amelyek a keserves népi múltban gyökereznek, de az anyagi jólét mai szintjén is sok helyütt még érvényben vannak. Vagyis a mai magyar falu vallásos rétegei gondolkodásának, magatartásának mélyebb elemzése sem képzelhető el Bálint Sándor eredményei nélkül. Mi több, nemcsak a népi vallásosságé, hanem az elmúlt harminc esztendő vertikális-horizontális irányú nagy társadalmi mozgásai létrehozta rétegeződések-

eltolódások nyomán kialakult általános vallásosságé sem...” (Vigilia 1978/5: 597—98.)

Bálint Sándor népünk s önmagunk jobb megismerését szolgálta, az ő kifejezésével élve: „a néprajzi humanizmus szellemében”. Ő mint az új tudomány, „a vallásos néprajz úttörője”, „az ünnepkörök és szokások megörökítője”, „a népi szakralitás történetének, szimbólumrendszerének krónikása” (Ortutay Gyula kitételei: Vigilia 1975/2: 97.) pontosan tudta, hogy mennyire szükséges a mélyen rejlő s eladdig föl nem tárt vallási tartalmak, képzetek számbavétele. Tisztában volt ezek informatív erejével, történeti, tudati, lelki régiók elemzésénél hasznosítható értékével. Munkája nyomán tárult elő az a sajátos normatív rend, amely a népi vallásosság-népi katolicizmus anyagában magatartás- és életszabályozó funkciót tölt be, és századok tapasztalatából összeállt kollektív erőként hat. Amíg hat. Mert addig hat, amíg él ez a hagyomány, a nemzeti múlthoz kötődő népi kultúrának történelmi valóságok alakította szellemi öröksége. Amíg él. Kérdéses meddig él. Továbbélését ugyanis nemcsak a korunkban bekövetkező társadalmi átalakulások s az ezekkel járó életforma- és szemléletváltozás kérdőjelezheti meg. Más tényezők is, például annak a lehetősége, hogy napjainkban elveszítheti a magas kultúrától nyert ösztönzéseit és az egykor nehéz paraszti sors éltette belső forrásait. Ezért is igyekezett Bálint Sándor tudományos pontossággal rögzíteni mindazt — ahogy ő írja: „... amit a jozefinista papi szellemisség, továbbá századunk nagy gazdasági és világnézeti forrongása, végül napjainkban a II. vatikáni zsinat liturgikus újításai elmúlásra ítélték”. (*Karácsony, húsvét, pünkösd.* 7.)

Mint tudjuk és már tapasztaljuk is: nagyon sokat ítélték...

Hont Ferencsel 1931 körül